

Az irodalmi reprezentáció műfajai: alkalmi költemények Batthyány József érsek tiszteletére

A neolatin alkalmi költészet irodalomtörténetünk egyik kevésbé kutatott területének számít.² Az eddigi vizsgálatok főként a humanizmus és a barokk latin nyelvű alkalmi költészetére, és annak a magyar nyelvű irodalomra gyakorolt hatására irányultak. Az ezzel foglalkozó írások általában kiemelték ennek az amúgyis megkérdőjelezhető értékű irodalmi formának a folyamatos esztétikai és tartalmi kiüresedését.³ Az alkalmi költészet ezen „diszkreditált” volta ellenére sem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül, hogy még a 18. század végén, a magyar nyelv ügyének fokozatos előtérbe kerülésével párhuzamosan is tömegével keletkeztek egyházi és világi méltóságokhoz címzett latin nyelvű költemények.⁴

Batthyány Józsefhez negyven évnyi főpapi pályafutása alatt⁵ tudomásunk szerint mintegy százhatvan alkalmi alkotást, beszédet, költeményt címeztek.⁶ Ezek legfőbb célja Batthyány főpásztori és személyes erényeinek erősen túlzó méltatása volt. A művek apropója az érsek-bíboros születés- és névnapja, egyházi méltóságaiba való beiktatása, egyházmegyes látogatásai voltak. E jeles alkalmak reprezentációjának, szertartásmenetének fontos részét képezték ezek az alkotások, amennyiben nagy részüket nyilvánosan is előadták az ünnepelt és

¹ A szerző a MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiségi Kutatócsoport munkatársa.

² Általában a nemzeti nyelvű alkalmi költészet kutatástörténetéről lásd Knapp Éva összefoglalását: KNAPP Éva, „A Lói Tanács Zabolázója”, I: *Berei Farkas András vándorköltő élete és munkássága, 1770–1832*, Zebegény, Borda Antikvárium, 2007, 15–16. – A nevesebb, alkalmi költeményeket is író költők, például Faludi Ferenc, Hannulik János Krizosztom, Németi Pál, Révai Miklós latin nyelvű költészetét taglaló írások zöme az 1930-as és 1940-es években keletkezett. – Makó Pál elégiáinak (köztük az alkalmi költeményeknek) alaposabb vizsgálata napjainkban kezdődött el: TÓTH Sándor Attila, *Makó Pál elégiikus Carmenjei = Uő, Latin humanitas, neolatin poézis I/1: A jezsuita rend 18. századi költői*, Szeged, Gradus ad Parnassum, 2010, 54–84; HAJDÚ Vera, *Makó Pál költői mintái és versalkotási módszere az Ad amicum című elégiája alapján*, Egyháztörténeti Szemle, 11(2010)/2, 33–58. – Újabbban – a poétikai, műfaji szempontot is szem előtt tartva – Jelenits István, Szörényi László és Tóth Sándor Attila vizsgálta a hazai irodalom neolatin alkalmi regiszterét. Lásd: SZÖRÉNYI László, *Studia Hungarolatina: Tanulmányok a régi magyar és neolatin irodalomról*, Bp., Kortárs, 1999, 97–134; JELENITS István, *A latin nyelvű epigramma tizennyolcadik századbeli piaristák költői gyakorlatában*, ItK, 1969, 176–198; TÓTH Sándor Attila, *A deákos nemesi életforma és a neolatin verskultusz: Perecsényi Nagy László Orodias című kötetének kortársaihoz szóló versei*, [Baja], Eötvös József Főiskolai Kiadó, 2007 (Értekezések, Tudományos Dolgozatok, 4); Uő, *Latin humanitas..., i. m.* – Az újabb kutatások is inkább a magyar nyelvű alkalmi költészetre irányulnak, egy-egy, alkalmi költemények írásában jeleskedő szerző életművére fókuszálva, azonban megfelelő módszertani fogódzókát nyújthatnak – főleg a funkcionalitás kérdésében – a neolatin okkasionális költészeti kutatásokhoz is. KNAPP, *i. m.* Egy szerző és életművének kontextualizáló megközelítésére példa: KESZEG Anna, *Gyöngyössi János: szövegek és kontextusok*, Bp., Ráció, 2007.

³ Vö. VARJAS Béla, *Alkalmi költészet = A magyar irodalom története 1600-ig*, szerk. KLANICZAY Tibor, Bp., Akadémiai, 1964, 305–308; TARNAI Andor, *Deákos rokokó költészet = A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*, szerk. KLANICZAY Tibor, Bp., Akadémiai, 1964, 577.

⁴ Fenyő István ugyan a magyar nyelvű alkotásokra utalva nagyon szemléletesen írja, hogy „a XIX. század elején mindent elöntött nálunk az alkalmi versek lápvilága”, viszont az általa idézett glossza a latin versekre is céloz. „[...] az *Annalen der Literatur und Kunst in der oesterreichischen Kaiserthum* című bécsi folyóirat egyik gunyoros glosszája 1809-ből: » ... Carmina occasionalia sind in Ungern das, was die Sonetti bey den Italienern sind. Ihre Zahl ist Legion. Natürlich muss in einem solchen Lande sich jeder für einen Dichter halten, der nur irgend ein Carmen onomasticum zusammen gestümpert ist.«” FENYŐ István, *Az irodalom republikájáért: irodalomkritikai gondolkodásunk fejlődése, 1817–1830*, Bp., Akadémiai, 1976, 186.

⁵ Batthyány József (1727–1799): 1759-ben erdélyi püspök, 1760 és 1776 között kalocsai, majd 1776-tól haláláig esztergomi érsek. 1778-ban VI. Pius pápa bíborossá nevezte ki. Pályafutásáról bővebben: CZÉKLI Béla, *Batthyány I. József = Esztergomi érsekek, 1001–2003*, szerk. BEKE Margit, Bp., Szent István Társulat, 347–354.

⁶ Az alkotások nagy része megjelent nyomtatásban, de vannak szép számban kéziratosak is. A Batthyánynak címzett költemények legteljesebb köre az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár *Collectanea*-gyűjteményében található. Itt köszönöm meg a Bibliotheca igazgatójának, Czékli Bélának a művek felgyűjtéséhez és autopsziájához nyújtott segítségét.

a résztvevők szórakoztatása, gyönyörködtetése végett. A gyönyörködtetés szándékának tudható be, hogy a versek zöme a mesterkedő költészet barokkos gyakorlatát elelveníti fel. Ez utóbbira jellemző a könnyed és virtuóz verselési technika, amely leginkább az időmértékes metrumok és a stilisztikai eszközök bravúros használatában nyilvánul meg. A barokkos reprezentáló modor mellett viszont a tartalom meglehetősen elsikkadt, így leginkább a túlárado semmitmondás jellemzi ezeket a költeményeket.

A versek szerzőségét illetően elmondhatjuk, hogy a versfaragók személye sokszor nem ismert, máskor mindössze csak egy név áll rendelkezésünkre. Számos verset egyenként meg nem nevezett gimnáziumi tanulók, szemináriumi kispapok írtak az iskolákban kiemelt fontosságú poétikai gyakorlat részeként. Az ismeretlen versifikátorok mellett nevesebb szerzők is írtak köszöntő verset Batthányhoz. Ilyen nevesebb szerző volt Faludi Ferenc, Hannulik János Krizosztom, Grigely József vagy Fába Simon.⁷

A Batthyány személye és méltósága köré ily módon szerveződött szövegcsoport alkalmas mintául szolgálhat általában a magyarországi neolatin alkalmi költészetre vonatkozó tanulmányok megfogalmazásához. Jelen tanulmányban műfaji szempontból vizsgálom a költeményeket néhány, a 18. században rendelkezésre álló poétika által nyújtott elméleti háttér bevonásával. A kötött *eloquentiát*, vagyis a költészettant tárgyaló összefoglalások közül kétségtelenül Jacob Masen *Palaestrája* volt a legnagyobb hatással a kor poétikai felfogására.⁸ A többi, általam átnézett költészettani kompendium szintén Masen szabályrendszerét közvetíti, így Joseph de Jouvancy *Institutiones poeticae* című munkája is, amely viszont az *Institutiones ad eloquentiam ad usum scholarum Hungaricarum* című tankönyvnek szolgált alapjául.⁹ A piarista Moesch Lukács *Vita poeticájában* (Nagyszombat, 1693) szintén találjuk nyomát Masen ismeretének.¹⁰ Moesch dramatizált költészettana, jóllehet a jezsuita kompendiumokhoz képest kisebb hatókörrel rendelkezett, mégis talán ez állt a legközelebb az alkalmi versekben megmutatkozó barokk verselési gyakorlathoz.¹¹

⁷ Faludi Ferenc versének szövegközlését lásd: BATHORY Orsolya, *Faludi Ferenc ismeretlen latin nyelvű verse Batthyány József esztergomi érsekhez*, ItK, 2013, 204–205; HANNULIK János Krizosztom, *Ode de serenissimo regio hereditario principe archi-duce Austriae et incl. regni Hung. palatino Alexandro Leopoldo et [...] principe Jos. e comit. de Batthyan [...] grammatophylacii instituti historico-diplomatici quod indefesso conatu Martini Georgii Kovachich Budae XVII. Kal. Dec. a MDCCXCIII. summo omnium bonorum civium gaudio apertum est [...]*, Pestini, Trattner, 1793; Uő, *Ode [...] Principi Iosepho e Comitibus Batthyán Primati regni Hungariae e vivis erepto ad Diem III. Febr. MDCCC*, Pesthini, Trattner, 1800; GRIGELY József, *Ode Honoribus [...] Iosephi [...] de Batthyán [...] dum canonicam parochiarum visitationem ut pastor apostolicus perageret Budae et in regio Archigymnasio tertiam grammatices classem ex doctrina religionis ad examen vocaret, oblata a Iosepho Grigely memoratae classis Professore Anno 1795*, [Buda], [1795]. Fába Simon Batthyány Józsefhez írt költeményét lásd: SIMONIS FABA [...] *Carmina*, edita per Michaellem TERTINA, Cassoviae, Landerer, 1799, 144–145.

⁸ Jacobus MASENIUS, *Palaestra eloquentiae ligatae, I–III*, Coloniae Agrippinae, Demen, 1682–1683. Masen retorikai és poétikai kézikönyvei voltak a kor talán legolvasottabb irodalomelméleti művei, melyek nemcsak megújították a jezsuita iskolai szónoklat- és költészettant, de a felvilágosodás koráig megjelent hasonló tárgyú elméleti munkák is lényegében a *Palaestrának* a – szónoki-költői gyakorlatból elvont – szabályrendszerét vették át. Vö. TÜSKÉS Gábor, KNAPP Éva, *Jacob Masen irodalomelméleti műveinek magyarországi hatástörténetéhez*, ItK, 2004, 139–154, itt: 139. Masen költészettani kompendiumát részletesen ismerteti: TÓTH Sándor Attila, *Jacobus Masenius poétikája*, Szeged, Gradus ad Parnassum, 2008.

⁹ TÜSKÉS, KNAPP, *Jacob Masen...*, i. m., 143–144. – Josephus JUVENCIUS, *Institutiones poeticae ad usum collegiorum Societatis Jesu*, Venetiis, 1718. Jouvancy ezen munkája (amelynek 1720-ból már van hazai – nagyszombati – kiadása) az 1806-os *Ratio Educationis* által ajánlott poétikatankönyv volt. Vö. MÉSZÁROS István, *Az 1777-i és az 1806-i Ratio Educationis tankönyvei*, MKSz, 1980, 365. – A szerző nevének feltüntetése nélkül megjelent *Institutiones ad eloquentiam, Pars posterior: institutiones poeticas complectens ad usum scholarum Hungaricarum* (Tyrnaviae, Budae, 1787) az ausztriai iskoláknak szánt tankönyv (*Institutiones ad eloquentiam ad usum scholarum Austriacarum*, Bécs, 1778) magyarországi „reprintje”.

¹⁰ TÜSKÉS, KNAPP, *Jacob Masen...*, i. m., 142.

¹¹ Vö. BÁN Imre, *Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI–XVIII. században*, Bp., Akadémiai, 1971 (Irodalomtörténeti Füzetek, 72), 77.

A Batthyányhoz címzett versek zöme a korabeli poétikák műfajelmélete szerint elégia, pontosabban elégiái vagy elégiás vers (*carmen elegiacum*, magyarul: alagyás vers) azaz disztichonokban írt, lényegében tartalmi megkötés nélküli költemény. Masen poétikai kézikönyvének második részében a *poesis heroica* és *lyrica* előtt foglalozik a *poesis elegiacával*, mivel – ahogyan fogalmaz – „a műfajok tárgyalását az írásművek alacsonyabb fajtájával kezdi.“ Masen kifejti, hogy az elégiás vers témavilága idővel miként változott, amennyiben az eredetileg a gyász és a hálaadás kifejezésére szánt verstípus később – az *epistola* műfaji funkcióját átvéve – dicséretet, feddést, tanácsot, szerelmet, sőt jellemzően epikus témákat: háborúkat és győzelmi felvonulásokat is elbeszél.¹² Hasonló értelemben fogalmaz az 1787-es *Institutiones ad eloquentiam* második kötetében, amikor azt írja az elégiáról, hogy „Materia carminis elegiaci olim, ut mox antea dictum, tristes res tantum erant, postea omnis generis argumenta carmine hoc tractata sunt.“¹³ A Batthyányhoz intézett disztichonos költemények címében elvélve fordul elő az *elegia* kifejezés, inkább vagy csak a *carmen* szó szerepel, vagy az alkotás megnevezése nélkül Batthyány titulaturája és az alkalom megjelölése. Néhány esetben a vers címében olyan szó szerepel, amely eredetileg a *carmen* szó mellett álló, a költemény tartalmára utaló és legtöbbször görög eredetű melléknév főnevesült alakja. Ilyen például az *onomasticon*, a névnap-i köszöntő, amely a *carmen onomasticum* kifejezésből származik.

Az *onomasticon*hoz hasonló barokk alműfajokat Jacob Masen külön fejezetben ismerteti, és Jouvancy, valamint az 1787-es poétikai tankönyv is felsorolja, hozzátéve, hogy ezek nem igazi műfajok, hanem a vers tartalmára utaló állandósult kifejezések.¹⁴ Ezen alkalmi költeménytípusokból néhányat a Batthyányhoz szóló alkotások (és itt most nemcsak az elégiákra, de a lírai versekre is gondolok) között is találunk. Így a fentebb említett *onomasticon* mellett latin *genethliacum*ot (születésnap-i köszöntő),¹⁵ *syncharisticont* (a hivatalát frissen elnyerő személy köszöntése),¹⁶ *encomium*ot,¹⁷ *carmen sotericum*ot (a felgyógyulásért mondott köszönet),¹⁸ *epicedium*ot (gyászvers),¹⁹ és az azzal rokon *epitaphium*ot is olvashatunk.²⁰ Emellett a *protrepticon*ra (buzdító ének) is találunk példát,

¹² MASENIUS, *i. m.*, II, 3. „Ab infimo scribendi genere, quod Elegiaci est carminis, ordior neglecto Epigrammate. [...] [Elegia] imo postea Epistolarum etiam vice fungi coepit, atque omnem earum complecti varietatem et materiam nec laudis tantum, reprehensiones, vota, gratulationes, praecepta, amores, sed et bella ac triumphos narrare.“

¹³ *Institutiones ad eloquentiam...*, *i. m.*, II, 290.

¹⁴ Az alkalmi költeménytípusokat már Scaliger is ismerteti: Julius Caesar SCALIGER, *Poetices libri septem*, [Genf], 1594, 381–425. MASENIUS, *i. m.*, I, 74–82; JUVENCIUS, *i. m.*, 139–147; *Institutiones ad eloquentiam...*, *i. m.*, II, 6–7. Az alműfajok felsorolását lásd még: SZÖRÉNYI László, *Latin költészet 1770 és 1820 között* = Uő, 2. jegyzetben *Studia...*, *i. m.*, 105.

¹⁵ KLOHAMMER Ferenc, *Eminentissimo [...] Iosepho e com. de Battyán [...] natali die in III. Kalendas Februarii incidente nomine Gymnasii Pestiensis Scholarum Piarum*, Pestini, Trattner, 1797. – „Genthliacum [!] sive natalitium, quod in natali infantis die aut etiam recursu ejusdem, quot annis recitari potest [...]“ MASEN, *i. m.*, I, 75.

¹⁶ A pozsonyi gimnázium poétikai osztálya által írt köszöntő vers: *Syncharisticon celsissimo [...] Iosepho e comitibus de Batthyan [...] a poesi Pisoniensi*, Pisonii, Landerer, 1776. – „Syncharisticon sive euphemia [...] est Carmen, quod post delatum honore, aliquem, aut rem praeclare gestam amicis canimus.“ MASEN, *i. m.*, I, 76.

¹⁷ HÚROS-ZSUFFAY József, *Encomium: eminentissimo [...] Iosepho e comitibus de Batthyan [...]*, s. l., s. n., [1792]. Az *encomium* a Masen által felsorolt alkalmi műfajok közül a panegyricusnak felel meg. Vö. MASEN, *i. m.*, I, 80.

¹⁸ *Carmen sotericum quod, reddita, aucta et confirmata etiam salute tanti principis Gymnasium Reg. Pesthiense [...], mecoenati iuventutis Hungariae [...] principi, cardinali, patri [...]*, Pesthini, Trattner, 1796.

¹⁹ Uő, *Carmen [...] cardinalis Iosephi comitis a Battyán regni Hungariae primatis anni sacerdotii jubilaeo millesimo octingentesimo primo sacratum sed anno 1799. 23. oct. praemortui posthumis honoribus cum planctu exhibitum*, Wesprimii, Sammer, 1799.

²⁰ SCHAFFRATH Lipót, *Epitaphium quo eminentissimo principi cardinali archi-episcopo Strigoniensi [...] Iosepho e comitibus Batthyániis [...] L. B. S. C. V. parentavit*, Pesthini, Trattner, 1799. – Az *epitaphium*ot Masen – Scaligerhez hasonlóan – a gyászversek egyéb fajtáival (*epicedium*, *naenia*, *parentalia*, *inferiae*, *monodia*,

igaz, magyar nyelven.²¹ Nem köszöntő vers ugyan, hanem beszéd, de mégis ide kívánczik az általam máshonnan nem ismert elnevezésű *prosa-goreuticon* is, amely szintén a Batthyánynak címzett művek között olvasható.²²

A líroepikus elégia után a Batthyányhoz szóló költemények másik nagy műfaji csoportját a lírai versek képezik. Jellemzőjük, hogy metrikai szempontból a horatiusi ódák strófáit imitálják, és címükben is gyakran az „ode“ elnevezés szerepel. Masen könyvének *poesis lyrica* egységében tárgyalja a lírai verset (*carmen lyricum*), amely a mai értelemben vett lírai műnemnek felel meg, viszont Masenius az óda (ode) különféle formáit érti ezalatt.²³ A német jezsuita szerző szerint a lírai költészet a kötött eloquentia sajátos formája, amennyiben az elégia kellemességéhez (*suavitas*), egyfajta heroikus fenség (*maiestas*) társul. A lírai poézis ugyanakkor a legnehezebb formája is a költészetnek, mivel a méltó stílus eltalálása „robustiorum magisque exercitatum manum postulat“.²⁴ A lírai vers témavilágát ugyanaz a változatosság jellemezheti, mint az elégiáét, viszont a lantos vershez fenségesebb, magasztosabb témák illenek.²⁵ A Batthyányhoz címzett ódák írói között olyan ismert nevekkel találkozunk, mint a poétikai-rétorikai tankönyv-szerző Grigely József²⁶ vagy az árkádista Hannulik János Krizosztom.²⁷ Hannulik a tudományszervezés-történet szempontjából is érdekes költeményét egyfelől Sándor Lipót nádornak, másrészt az érsek-bíboros Batthyány Józsefnek dedikálta. A vers abból az alkalomból íródott, hogy 1793. november 15-én több éves előkészület után Kovachich Márton György megnyitotta tudományos intézetét, az ún. *Grammatophylaciumot*, melynek létrejöttéhez a hercegprímás nyújtott anyagi segítséget.²⁸

A lírai költemények között találunk olyan alkotásokat is, amelyek címe a mű versmértékére utal, így például a *saphici* [!] *festivi*²⁹. A *Carmen sapphicum*³⁰ című szintén szapphói strófákban írt dicsőítő és hálaadó vers, amely a kolozsvári református kollégium ajándéka volt Batthyány számára, aki az iskolát mint erdélyi püspöki és kalocsai érsek látogatta meg 1760. június 4-én. A címlap és a kotta tanúsága szerint a diákok elénekelték a költeményt. A vers érdekességét az adja, hogy annak dallamát másik három illusztris vendégnek írt alkalmi költeményhez is hozzárendelték. Ugyanezen dallamnak korábbi, ütemhangsúlyosan ritmizált változatát a gyulafehérvári kollégium egyik 1702-ben írt lakodalmi köszöntőjénél találjuk meg.³¹

threni) együtt tárgyalja. SCALIGER, *i. m.*, 425–427; MASEN, *i. m.*, I, 81.

²¹ NAGY Ferenc, *Protrepicon után való magyar ösztön*, Pozsony, Wéber, 1796.

²² *Prosa-goreuticon sive Salutatio agratulatoria qua excellentissimi Transylvaniae*, anonim kézirat 1760-ból. (Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, Coll. I. 34.12.). A címben lévő megnevezés a görög *prosa-goreuó* ‘üdvözöl, köszönt’ jelentésű igéből származik, így a *prosa-goreuticon* lényegében köszöntő verset jelent.

²³ MASENIUS, *i. m.*, II., 330–332.

²⁴ *Uo.*, 325.

²⁵ *Uo.*, 326.

²⁶ GRIGELY József, *Ode honoribus eminentissimi cardinalis, et principis Iosephi e comitibus de Batthyán archiepiscopi Strigoniensis [...] dum canonicam parochiarum visitationem ut pastor apostolicus perageret Budae et in Regio Archigymnasio tertiam grammatices classem ex doctrina religionis ad examen vocaret*, [s. l.], [s. n.], 1795.

²⁷ HANNULIK, 7. jegyzetben *Ode de serenissimo...*, *i. m.*

²⁸ A *Grammatophylacium* a Kovachich által tervezett történeti-levéltári intézetnek egyik, könyvtárból és scriptoriumból álló részlege volt, ez Kovachich Bécsi kapu téren lévő lakásában kapott helyet. V. WINDISCH Éva, *Kovachich Márton György és a magyar tudományszervezés első kísérletei*, Századok, 1968, 101, 90–144, itt: 115.

²⁹ *Hexametri atque saphici festivi [...] Iosepho de Batthán [...] occasione archiepiscopalis inaugurationis [...]*, Budae, Landerer, 1760.

³⁰ *Carmen Sapphicum, idque encomiasticum et votivum, [...] D. Iosepho e comitibus Battyán, [...] a Collegio Reformatorum Claudiopolitano in devotissimi obsequii tesseram decantatum [...]*, Claudiopoli, [s. n.], 1760.

³¹ SZABOLCSI Bence, *A magyar zene évszázadai: Tanulmányok a középkortól a XVII. századig*, s. a. r. BÓNIS Ferenc, Bp., Zeneműkiadó, 1959, 352–353.

A *carmen elegiacum* és a *carmen lyricum* után következnek a *carmen heroicum*. A *Palaestra eloquentiae ligatae* második egységében olvashatunk a *carmen heroicum*ról, ami a műnemi értelemben vett epikával egyenlő, Masent idézve: „Carmen hoc [...] Epicum etiam atque Epopeia dictum est.”³² A szerző ebben a témaegységben az eposzt állítja az előtérbe, de a műnemhez tartozó más műfajokat, így az eklogát és a szatírárt is említi. A Batthyányhoz írt alkotások között az eklogára találunk példát. Az ekloga definíciója Masennál a következő: „Ecloga est humilium personarum poesis rustica Epico versu exegetice vel dramatice, vel certe mixtum exposita.”³³ A jellemzően a vergiliusi bukolikát imitáló *ecloga* vagy *carmen pastoritium* lehetett az egyik leglátványosabb az alkalmi műfajok közül, amennyiben azt többnyire színpadi körülmények között adták elő. Gyűjtésünkben a kalocsai piarista gimnázium két pásztorjátékát is olvashatjuk. Az 1767-ben előadott *Palilia* című előadásnak a nyomtatott műsorfüzete maradt ránk, amiben a pásztorjáték argumentumát, az egyes idyllionok leírását, valamint a szereposztást találjuk. Az 1773-as *Corydonnak* viszont a teljes szövege fennmaradt kéziratban.³⁴ Igaz, nem pásztorjáték, de szintén a színjátszás keretei között előadott költemény-csokor lehetett a pozsonyi szeminárium kispapjai által írt, és 1792-ben Szent József napján bemutatott *Parvus Colossus*.³⁵ Az Apollónhoz és a hat múzsához (Polyhymnia, Calliope, Urania, Clio, Melpomene, Euterpe) címzett versek egy része hexameterben, disztichonban és szapphói strófában íródott, a többi költemény strófászerkezete viszont egyik antik példát sem követi, hanem a szerzők által kitalált vagy máshonnan átvett, jellemzően mesterkedő versszakban van. Így Calliopé neve alatt egy olyan verset olvasunk, amelynek strófái hét kis aszklepiadészi sorból és egy kilenc szótagú, igen ritkán alkalmazott paroimiákusból állnak.

Calliope

seu Classis IV. Anni Theologorum.

Quodsi Castalides, si sacra Numina
 Pindi, si citharas, si modulus meos
 Non spernis PIE VIR! si teneras licet
 Musas temnere sit religio TIBI:
 Est, quod me stimulet, quodque det anxiae
 Robur, quo reliquos inter, ad annua
 Festino properem poplite, gaudia,
 Coetu comitata Sororum.

[...]

³² MASENIUS, *i. m.*, II, 125.

³³ *Uo.*, 146.

³⁴ Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, Coll. 78. 3

³⁵ *Sistite lectores! parvum spectate colossus, [...] Iosepho e comitibus de Battyán, [...] dum onomasticon suum recoleret, archi-episcopalis seminarii Poseniensis clerus iunior sub figurato sex musarum emblemate eius quidem in honorem publicae deïn Laetitiaë augmentum suae denique observantiae monumentum collocavit MDCCCLXXXII. XIV. Kalen. April., s. 1., s. n., 1792.* Vö. *A magyarországi katolikus tanintézmények színjátszásának forrásai és irodalma 1800-ig*, s. a. r. KILIÁN István, PINTÉR Márta Zsuzsanna, VARGA Imre, szerk. VARGA Imre, Bp., Argumentum, 1992 (A Magyarországi Iskolai Színjátszás Forrásai és Irodalma), 241, nr. 326.

Uraniát egy hexameter és egy tizenegyszótagú alkaioszi sor párosaiból álló költeménnyel idézték meg.

Urania
seu Classis II. Anni Theologorum.

Ah PRINCEPS! quid id est? incendor et ipsa repente
Ut tam festivo vota feram die.
Me TUA Majestas terret; sed provocat ille,
Qui de Te spirat large fluens amor.
Contrahe tantisper radios fulgoris, et Ostri!
Non possunt tanti lumina Nominis
Sistinuisse jubar. Quid mirum? Pannonis ora,
Et qua se late porrigit Imperii
Majestas, Nomen BATTYÁNI non capit orbis.
Vincis divorum munere singulos.

[...]

Melpomenéhez a pozsonyi kispapok egy olyan strófát rendeltek, amelynek első öt sora csonka hexametereket tartalmaz, egyenként háromszótagos molossus zárlattal. A hatodik, záró sor ezektől annyiban tér el, hogy „míg azok a hephthémimerésig, tehát a 4. láb első hosszú szótagjáig terjednek, addig az utóbbi vagyis a zárósor viszont csak a penthémimerésig, vagyis a 3. versláb első longumáig terjed.”³⁶

Melpomene
seu Classis II. Anni Philosophorum.

Sim licet inferior reliquis aetate,
Nostra tamen chelys, et moduli concordēs
Queis TIBI vota cano, Superum consensu,
Ad Tua deproperant Pater Alme! festa.
O igitur veniam tribuas, vota que
Auribus excipias benignis!

Vive Deo, patriaeque diu! Parcarum
Numina longa neant TIBI vitae fila:
Semper honos nomenque TUUM perduret!
Finis per Europam volitet JOSEPHI
Principis, atque Patris Patriae BATTYÁNI,
Dum rutilis radies in astris.

³⁶ A strófa metrikai képletének – általam részben szó szerint idézett – megfejtését hálával köszönöm meg Szepessy Tibor tanár úrnak.

Ezen metrikai szempontból érdekes költemények után két Batthyányhoz címzett képverset, illetve kronogrammat mutatok be, amelyeket szerzőik ajándécul szántak a hercegprímás számára. Az esztergomi Bibliotheca Collectanea-gyűjteményében található képverseket Kilián István közölte tematikus antológiájában.³⁷

A képversek és kronosztichonok a *technopaegnium*nak nevezett mesterkedő költészeti eljárás körébe tartoznak. A piarista Moesch Lukács már említett *Vita poeticájának De lusibus et artificiiis poeticis* című fejezetében harminchétféle költői elmejáték-típust említ a képverset az akrosztichonok közé sorolva.³⁸ A Batthyánynak szóló *eteosticha votiva* vagyis „hálaadó kronosztichok“ a már fentebb bemutatott, a kolozsvári református kollégium diákjai által írt szapphikus carmen után állnak, szintén szapphikus versszakban.

A képversek között találunk egy egészen összetett, akrosztichon, mezosztichon és telesztichon kombinációját tartalmazó alkotást, melyet Süllyepüspöki József írt 1764-ben az akkor még kalocsai érsek Batthyánynak.³⁹ A szerző készített a vers elé egy tetszetős címlapot is, amelyből kiderül hogy a költemény a *Virescens palmaris statua* címet viseli. A képen egy pálmafa látható, amely a keresztény szimbolikában általában az erények, Alciati emblémagyűjteményében a kitartás és az állhatatosság jelképe.⁴⁰ Törzsén az apostoli vagy érseki kereszt utalhat Batthyány kalocsai érseki méltóságára vagy általában a magyar anyaszentegyházra. A fa ágairól épület formájú súlyok lógnak ezzel utalva a képversben foglalt „Crescit sub pondere palma“ szentenciára. A baloldali súly a kalocsai Nagyboldogasszony főszékesegyház oldalnézeti képe, a jobboldali pedig a hajósi érseki lakot ábrázolja. A szerzőről, Süllyepüspöki Józsefről a nevén kívül szinte semmit sem tudunk, Kilián István szerint tanár, tanító vagy pap lehetett Kisújszálláson.⁴¹ A vers Batthyánynak szóló dedikációja azért érdekes, mert Kisújszállás jellemzően református vallású, ún. redemptus település volt, ahol 1767-ben is mindössze egy-két katolikus család lakott, tehát több mint valószínű, hogy Süllyepüspöki József is református lehetett.⁴² Azt, hogy miért a kalocsai érseket választotta mecénásul, indokolhatja a vándorköltő Berei Farkas Andrásnak az a megjegyzése, miszerint ő Batthyánytól az egyik verséért, idézem: „mennyi sor, annyi arany“ fizetséget kapott.⁴³

A Batthyány Józsefhez címzett alkalmi írások között számos hasonlóan érdekes anyaggal találkozhatunk, amelyek közlésére itt nem keríthetek sort, mivel szétfeszítenék jelen tanulmány kereteit. A Batthyány méltóságához, mecénási szerepéhez kapcsolódó költemények vizsgálata reményeink szerint számos, általában a magyarországi neolatin alkalmi költészetre vonatkozó megállapítást tesz majd lehetővé. A most tárgyalt műfajelméleti szempont is csak egy a lehetséges megközelítések közül. A jövőbeli kutatási feladatok között szerepel többek között a versek stilisztikai, tipológiai vizsgálata, történeti és perszonális kapcsolati kontextusba való helyezésük, az érseki reprezentációban való szerepük meghatározása, valamint a hasonló funkciót betöltő közköltészeti alkotásokkal való esetleges viszonyuk feltárása.

³⁷ KILIÁN István, *A régi magyar képvers*, Bp.–Miskolc, Felsőmagyarország–Magyar Műhely, 1998, 62–65, 72–73, 108–109, 148–149, 182–183.

³⁸ MOESCH Lukács, *Vita poetica per omnes aetatum gradus deducta [...]*, Tyrnaviae, Friedl, 1693, 115–136.

³⁹ A vers közlését lásd: KILIÁN, *i. m.*, 148–149.

⁴⁰ *Magyar katolikus lexikon*, főszerk. DIÓS István, szerk. VICZIÁN János, X, Bp., Szent István Társulat, 2005, 474–477; *Szimbólumtár: jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*, szerk. PÁL József, ÚJVÁRI Edit, Bp., Balassi, 1997, 370–371.

⁴¹ KILIÁN, *i. m.*, 306.

⁴² SOÓS Imre, *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése*, Bp., Szent István Társulat, 1985, 275.

⁴³ KNAPP, „*A Lói tanács...*”, *i. m.*, I, 44.

